

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Oordelen over het meritocratische gehalte van de Nederlandse samenleving

Steijn, S.; van de Werfhorst, H.; Burgoon, B.

DOI

[10.5117/9789462983397](https://doi.org/10.5117/9789462983397)

Publication date

2016

Document Version

Final published version

Published in

Meritocratie

License

CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Steijn, S., van de Werfhorst, H., & Burgoon, B. (2016). Oordelen over het meritocratische gehalte van de Nederlandse samenleving. In P. de Beer, & M. van Pinxteren (Eds.), *Meritocratie: Op weg naar een nieuwe klassensamenleving* (pp. 199-207). Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.5117/9789462983397>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Onder redactie van

**PAUL DE BEER &
MAISHA VAN PINXTEREN**

M E R

I T O

C R A

T I E

*Op weg naar een nieuwe
klassensamenleving?*

Meritocratie

Meritocratie

Op weg naar een nieuwe klassensamenleving?

Onder redactie van Paul de Beer en Maisha van Pinxteren

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van een subsidie van Instituut Gak.

Ontwerp omslag: Studio Ron van Roon, Amsterdam

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 339 7

e-ISBN 978 90 4853 336 7 (pdf)

DOI 10.5117/9789462983397

NUR 600

Creative Commons License CC BY NC ND (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>)

© P.T. de Beer, M. van Pinxteren / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam, 2016

Some rights reserved. Without limiting the rights under copyright reserved above, any part of this book may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise).

Inhoud

Voorwoord	7
Over dubbeltjes en kwartjes in de eenentwintigste eeuw	
1. Meritocratie: op weg naar een nieuwe klassensamenleving?	9
<i>Paul de Beer</i>	
2. Meritocratisering in schoolloopbanen in Nederland	25
<i>Jaap Dronkers† en Herman van de Werfhorst</i>	
3. Twee kanten van de meritocratie: trends in nominale en positionele ongelijkheid	45
<i>Herman van de Werfhorst en Jaap Dronkers†</i>	
4. Opvoeding en ongelijke kansen: de rol van de culturele opvoeding bij de overdracht van ongelijke kansen tussen generaties	65
<i>Natascha Notten</i>	
5. Hoe meritocratisch is de arbeidsmarkt?	103
<i>Paul de Beer en Maisha van Pinxteren</i>	
6. Opleiding, deeltijdarbeid en huishouden: meritocratie op de arbeidsmarkt sinds 1990	135
<i>Wiemer Salverda en Daniella Brals</i>	
7. De meritocratisering van de politieke elite	165
<i>Mark Bovens en Anchrít Wille</i>	
8. Oordelen over het meritocratische gehalte van de Nederlandse samenleving	199
<i>Sander Steijn, Herman van de Werfhorst en Brian Burgoon</i>	
9. Meritocratie als aanslag op het zelfrespect van ‘verliezers’	209
<i>Judith Elshout, Evelien Tonkens en Tsjalling Swierstra</i>	

10. Hoe meritocratisch is Nederland en is dat reden tot zorg?	235
<i>Paul de Beer en Jan van Zijl</i>	
Over de auteurs	251

8. Oordelen over het meritocratische gehalte van de Nederlandse samenleving

Sander Steijn, Herman van de Werfhorst en Brian Burgoon

Inleiding

De (veronderstelde) meritocratisering van de samenleving roept de vraag op hoe de Nederlandse bevolking oordeelt over het meritocratische gehalte van de samenleving. Vindt men de samenleving over het algemeen meritocratisch genoeg, of zou deze wel iets minder meritocratisch ingericht mogen worden? Is dit oordeel over meritocratie vergelijkbaar met dat in andere Europese landen? En is dit oordeel in de afgelopen decennia veranderd? In dit hoofdstuk onderzoeken we deze vragen door te kijken naar oordelen over de beloning van meritocratische en niet-meritocratische kenmerken. Als we werkelijk in een samenleving leven waarin verdienste als centraal verdelingsprincipe zou worden omarmd, zouden we verwachten dat meritocratische kenmerken als inzet, intelligentie en opleidingskwalificaties van doorslaggevende betekenis zijn in de verdeling van sociale posities, terwijl niet-meritocratische factoren als herkomst of toeval weinig invloed zouden hebben op deze verdeling.

In de wetenschappelijke literatuur over oordelen over meritocratie wordt vaak alleen gekeken naar hoe meritocratisch de bevolking denkt dat de samenleving is (bijvoorbeeld Duru-Bellat & Tenret, 2012) of naar algemenere oordelen over de wenselijkheid van ongelijkheid (bijvoorbeeld Isaksson & Lindskog, 2009; Kelley & Evans, 1993; Kenworthy & McCall, 2008). Ons onderzoek is gebaseerd op het idee dat een oordeel over het meritocratische gehalte van de samenleving het resultaat is van een vergelijking van twee aspecten, te weten:

- een (normatieve) voorkeur voor het meritocratische gehalte en
- een (gepercipieerde) inschatting van het huidige meritocratische gehalte.

Alleen door de voorkeuren en inschattingen van verschillende meritocratische of juist niet-meritocratische factoren te vergelijken kan goed in kaart worden gebracht in hoeverre de bevolking verschillende aspecten van

de meritocratische samenleving omarmt. In hoeverre is de Nederlandse bevolking zich er bijvoorbeeld van bewust dat onderwijs zo bepalend is voor de positie die iemand inneemt in de sociale stratificatie (zoals blijkt uit hoofdstuk 2 van Dronkers en Van de Werfhorst in dit boek)? En vindt men het rechtvaardig als een hogere opleiding leidt tot een betere positie in deze stratificatie? De vergelijking van deze inschattingen en voorkeuren onthult vervolgens of men graag zou zien dat onderwijs *meer of minder* bepalend zou worden voor de plaats die iemand inneemt in de sociale stratificatie.

In het eerste deel van dit hoofdstuk onderzoeken we het gepercipieerde belang van verondersteld meritocratische kenmerken (te weten inzet en opleiding) en een niet-meritocratisch kenmerk (afkomst) in Nederland en Europa in de afgelopen decennia. Om enigszins inzichtelijk te maken hoe breed deze inschattingen gedeeld worden, maken we in deze analyses onderscheid tussen lager en hoger opgeleiden. Hoewel er enige fluctuaties over de tijd worden gevonden in het exacte ingeschatte belang¹¹, tonen deze analyses voornamelijk dat in Nederland en Europa zowel lager als hoger opgeleiden de meritocratische kenmerken als relatief belangrijk inschatten voor de positie die iemand inneemt in de sociale stratificatie, en het niet-meritocratische kenmerk als relatief onbelangrijk.

In het tweede deel van dit hoofdstuk richten we ons specifiek op Nederland, op basis van door ons verzamelde enquêtegegevens over zowel het ingeschatte als het gewenste belang van de meritocratische kenmerken intelligentie, hard werken en opleiding, en het niet-meritocratische kenmerk toeval. Onze conclusie op basis van deze analyses is dat er een zekere tweeslachtigheid lijkt te bestaan over het meritocratische gehalte van de samenleving. Enerzijds zien we dat de meritocratie in brede lagen van de bevolking wordt omarmd. Anderzijds zien we ook dat de mate van beloning van voornamelijk opleiding (en in mindere mate intelligentie) wel een tandje minder kan in de ogen van zowel lager als hoger opgeleide Nederlanders.

Nederland en Europa: (non-)meritocratische percepties in de afgelopen decennia

Longitudinale internationale data met gelijktijdige meting van voorkeuren voor en inschattingen van het meritocratische gehalte van de samenleving

11 Waarbij moet worden aangetekend dat deze ook hun oorsprong kunnen vinden in diverse andere factoren, zoals (subtiële) verschillen in gebruikte survey-methodiek.

zijn helaas niet beschikbaar. Om toch enigszins inzichtelijk te maken in hoeverre oordelen over meritocratie aan verandering onderhevig zijn en in hoeverre Nederland verschilt van andere landen, gebruiken we hier data uit verschillende rondes van het International Social Survey Programme (ISSP) over sociale ongelijkheid.

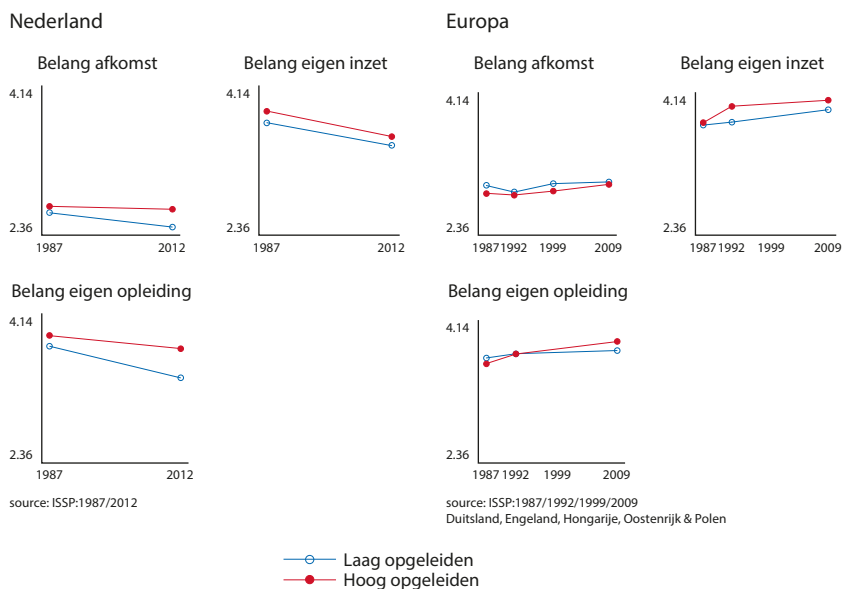
In Nederland is de ISSP-ronde over sociale ongelijkheid twee keer uitgevoerd (in 1987 en 2012), terwijl in sommige andere Europese landen in dezelfde periode vier enquêtes zijn uitgevoerd (1987, 1992, 1999, 2009).¹² In deze rondes werd mensen gevraagd hoe belangrijk bepaalde eigenschappen zijn om vooruit te komen in hun maatschappij. De antwoordopties variëren van 1: 'totaal onbelangrijk' tot 5: 'essentieel'. We onderscheiden de volgende eigenschappen die gerelateerd zijn aan meritocratie: afkomst (rijke en hoogopgeleide ouders hebben), eigen inzet (hard werken en ambitieus zijn) en opleiding. Deze enquêtevragen kunnen worden geïnterpreteerd als de *perceptie* van het (feitelijke) belang van deze kenmerken. Het gaat in deze vragen dus niet over de *voorkeuren* die mensen hebben ten aanzien van het belang van deze zaken.

Figuur 1 toont het gepercipieerde belang van deze eigenschappen voor laag- en hoogopgeleiden. Onder laagopgeleiden verstaan we mensen met als hoogste diploma mbo, onder hoogopgeleiden verstaan we mensen met een havo-, vwo-, hbo- of universitair diploma.

Uit figuur 1 wordt duidelijk dat lager en hoger opgeleiden in Nederland het relatief sterk eens zijn en waren over het belang van de onderzochte eigenschappen. Het ingeschatte belang van afkomst en eigen inzet voor laag en hoog opgeleiden ligt op beide meetmomenten dicht bij elkaar. Bij het ingeschatte belang van opleiding zien we grotere verschillen tussen lager en hoger opgeleiden. In 1987 schatten zij dit nog vrijwel gelijk in, maar in 2012 schatten lager opgeleiden het belang van opleiding gemiddeld in als 3,39 (op een schaal van 1 tot 5), terwijl hoger opgeleiden dit gemiddeld inschatten als 3,78. Dit verschil is statistisch significant. Wel vertonen beide groepen in 2012 nog steeds een vergelijkbare volgorde van gepercipieerd belang. Inzet en opleiding worden gezien als zeer belangrijk, afkomst als minst belangrijk. Tussen 1987 en 2012 lijkt het ingeschatte belang van inzet en opleiding wat af te nemen, maar dit ligt

¹² In onze grafieken rapporteren we bij Europa over vijftien landen van de EU, die in alle sociale ongelijkheid-rondes van het ISSP hebben meegedaan. Er bestaan relatief weinig verschillen tussen landen in gepercipieerd belang, dus andere configuraties van landen leiden tot zeer vergelijkbare resultaten.

Figuur 1: Het gepercipieerde belang van sociale afkomst, inzet, en opleiding in Nederland en Europa

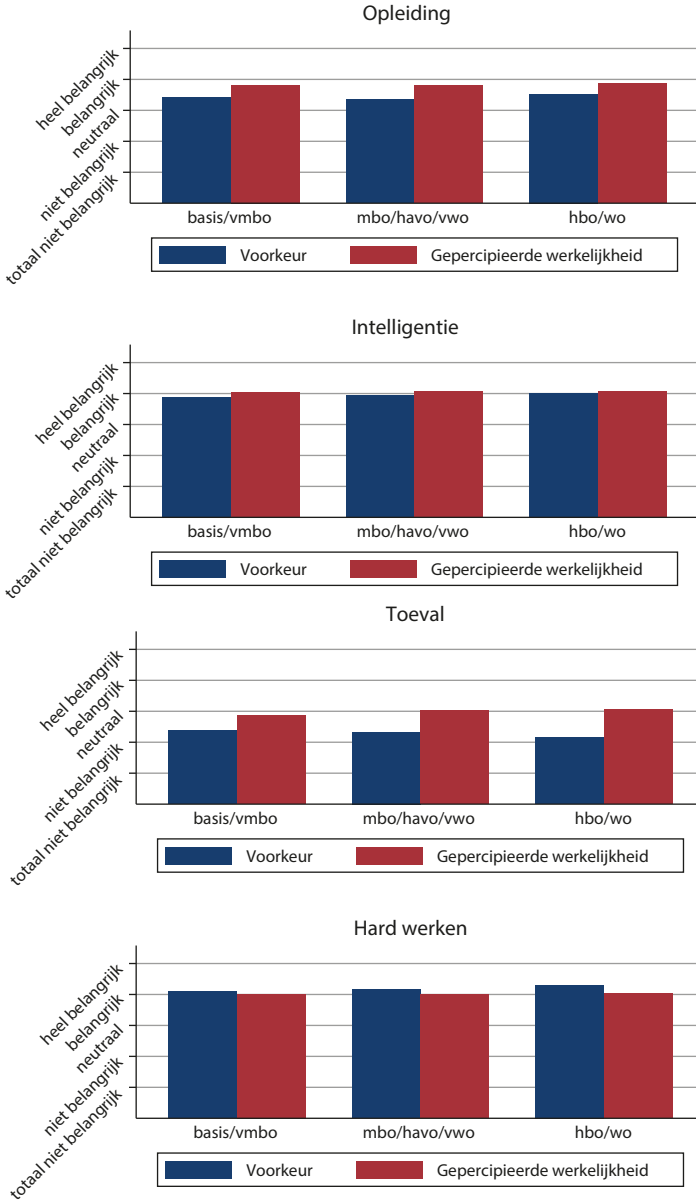
nog steeds ruim boven dat van afkomst. Eenzelfde hiërarchie zien we in de Europese landen uit het ISSP. Ook hier zijn er relatief kleine verschillen tussen opleidingsniveaus, en worden inzet en opleiding als zeer belangrijk ingeschat en afkomst als minder belangrijk. Hoger en lager opgeleiden hebben dus een vergelijkbaar beeld van het belang van meritocratische en niet-meritocratische factoren.

Nederland: non-meritocratische percepties en voorkeuren

In hoeverre de *percepties* van Nederlanders overeenkomen met de voorkeuren over wat beloofd *zou moeten* worden, kunnen we uit de ISSP-gegevens niet afleiden. Om die reden hebben we zelf data verzameld in Nederland. Met data uit een recente survey voor het LISS-panel (Steijn et al., 2013) kunnen we nagaan in hoeverre de meritocratische percepties van mensen met verschillende opleidingsniveaus overeenkomen met hun eigen voorkeuren. In navolging van het ISSP is in het voorjaar van 2013 aan de respondenten gevraagd in te schatten welke eigenschappen *daadwerkelijk belangrijk zijn* om economisch succesvol te worden. In aanvulling hierop is hun gevraagd hoe belangrijk deze eigenschappen wat hen betreft *zouden moeten zijn*.

Figuur 2 laat deze inschattingen en voorkeuren zien voor mensen met verschillende opleidingsniveaus.

Figuur 2: Percepties en voorkeuren voor het belang van (niet-)meritocratische factoren

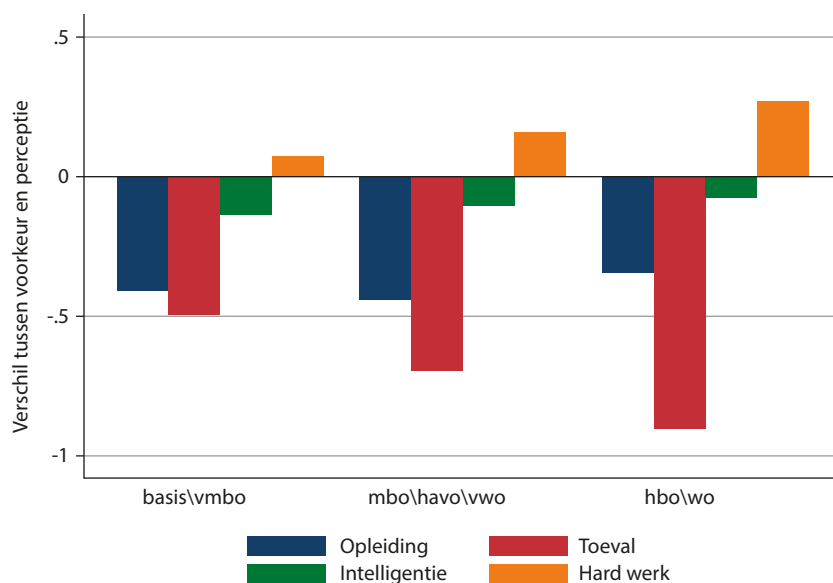
Bron: LISS survey (Nederland)

De figuur laat zien dat de verschillen in voorkeur tussen mensen met verschillende opleidingsniveaus relatief klein zijn. Gemiddeld worden de meritocratische kenmerken intelligentie en hard werken door alle groepen als belangrijk gezien om economisch succesvol te worden. De gemiddelde voorkeur voor opleiding ligt iets lager dan voor intelligentie en hard werken, maar ligt nog wel boven de middencategorie van de schaal. De gemiddelde voorkeur voor het niet-meritocratische kenmerk 'toeval' ten slotte is het laagste van de vier kenmerken en ligt ook beneden het middelpunt van de schaal.

Als we de gepercipieerde werkelijkheid vervolgens aftrekken van de voorkeur, zien we in hoeverre men van mening is dat het specifieke kenmerk belangrijker of juist minder belangrijk zou moeten zijn dan het is. Een positieve score betekent dat men vindt dat dit kenmerk belangrijker mag worden ter bepaling van economisch succes, en een negatieve score betekent dat men juist vindt dat dit kenmerk minder doorslaggevend zou moeten worden. Figuur 3 toont deze verschilcores.

Figuur 3 laat zien dat men gemiddeld genomen relatief tevreden is met het belang van de meritocratische kenmerken intelligentie en hard werken; de verschilcores zitten dicht bij 0. Hard werken zou nog iets belangrijker

Figuur 3: Verschil tussen percepties en voorkeuren ten aanzien van het belang van meritocratische en niet-meritocratische factoren voor economisch succes

mogen worden, en intelligentie een klein beetje minder doorslaggevend, maar de verschillen met de gepercipieerde werkelijkheid zijn miniem. De tevredenheid met de beloning van intelligentie is interessant. In de psychologie stelt men op basis van tweelingenonderzoek dat intelligentie voor ongeveer 50 procent erfelijk is (Polderman et al., 2015). Er bestaat dus een sterke voorkeur voor het belonen van de deels erfelijk toegeschreven, maar tegelijkertijd meritocratische factor intelligentie.

Over opleiding en toeval is men minder tevreden: gemiddeld zou men die liever *minder* beloond zien dan nu het geval is. We zien dat lager opgeleiden iets kritischer zijn over de feitelijke beloning op basis van opleiding dan hoger opgeleiden, hoewel ook die laatsten vinden dat de beloning van onderwijskwalificaties wel een onsje minder mag. Hoger opgeleiden zijn kritischer over het belang van toeval; geluksfactoren zouden volgens hen nog minder belangrijk moeten zijn dan ze feitelijk zijn.

Een gezamenlijke beschouwing van de ISSP- en LISS-data suggereert dat Nederlanders van verschillende opleidingsniveaus het relatief sterk eens zijn over het meritocratische gehalte van de Nederlandse samenleving. Over het algemeen vertonen Nederlanders een sterke voorkeur voor de beloning van meritocratische kenmerken en hebben ze ook daadwerkelijk het idee dat deze kenmerken momenteel beloond worden. Wel bestaan er, met name bij de percepties van en voorkeuren voor beloning van opleiding, enige verschillen tussen mensen met verschillende opleidingsniveaus. Ook moet worden aangetekend dat, hoewel het belang van meritocratische kenmerken substantieel hoger wordt ingeschat, er desalniettemin een niet verwaarloosbaar belang aan niet-meritocratische kenmerken als afkomst en toeval wordt toegekend. En ten aanzien van *de* kernvariabele in het meritocratieonderzoek, opleiding, is de mening van de Nederlanders dat deze wel iets minder belangrijk zou mogen zijn voor de bepaling van kansen in het leven.

Conclusie

In dit hoofdstuk hebben we onderzocht hoe mensen in Nederland denken over de beloning van meritocratische en niet-meritocratische factoren; zouden deze meer of minder belangrijk moeten worden voor de bepaling van de kansen in het leven? Hierbij maakten we een onderscheid tussen het gewenste en het gepercipieerde belang van meritocratische en niet-meritocratische factoren, om hier uiteindelijk een oordeel over deze meritocratische factoren uit te kunnen afleiden.

Wat betreft de inschattingen van het feitelijke meritocratische gehalte lijkt Nederland niet heel anders dan andere Europese landen: er bestaat een breed gedeelde perceptie dat meritocratische kenmerken van belang zijn voor waar iemand terechtkomt in de maatschappij. Zowel lager als hoger opgeleiden denken dat inzet en opleiding er veel toe doen, terwijl afkomst veel minder belangrijk wordt geschat. Deze hiërarchie in ingeschat belang lijkt stabiel, zowel eind jaren tachtig als begin jaren tien wordt deze waargenomen.

Een gezamenlijke beschouwing van voorkeuren voor en inschattingen van de beloning van meritocratische kenmerken in een Nederlandse enquête suggereert dat Nederlanders over het algemeen vrij positief zijn over de mate waarin meritocratische factoren, zoals onderwijs, intelligentie en inzet, beloond worden. Men onderkent dat deze factoren doorslaggevend zijn, en is tevens van mening dat dit rechtvaardig is. Niet-meritocratische factoren, zoals sociale afkomst of toeval, spelen volgens de Nederlandse bevolking overigens ook een rol, en daar is men veel kritischer over. Maar voordat we concluderen dat de bevolking geen enkele onrechtvaardigheid bespeurt, is het belangrijk om te beseffen dat men van mening is dat het onderwijs een minder doorslaggevende rol mag spelen dan het in de ogen van de mensen doet. Een mogelijke verklaring voor deze bevinding kan zijn dat mensen van mening zijn dat het belonen van opleiding niet alleen neerkomt op het belonen van *verdiens*te. Men kan bijvoorbeeld van mening zijn dat niet-meritocratische processen een rol spelen in wie een hoge opleiding bereikt (bijvoorbeeld doordat leraren leerlingen met hoger opgeleide ouders eerder het voordeel van de twijfel gunnen) of in hoe opleiding beloond wordt op de arbeidsmarkt (bijvoorbeeld omdat het onderwijs eerder een indicator is van cultureel kapitaal dan van menselijk kapitaal). Verder onderzoek zou moeten vaststellen in hoeverre hiervan sprake is.

Het is hoe dan ook opvallend dat burgers in sterkere mate kritisch zijn over het belonen van onderwijs dan over het belonen van intelligentie, terwijl we mogen aannemen dat intelligentie deels erfelijk is. Een meritocratische samenleving kan leiden tot een toenemende overdracht van sociale positie, juist omdat intelligentie zo dominant is geworden, inmiddels ook in de generatie van de ouders. Uit ons onderzoek valt niet af te leiden dat dit tot grote zorgen gaat leiden onder de Nederlandse bevolking.

Literatuur

- Duru-Bellat, M., & Tenret, E. (2012). Who's for Meritocracy? Individual and Contextual Variations in the Faith. *Comparative Education Review*, 56(2), 223-247.
- Isaksson, A.-S., & Lindskog, A. (2009). Preferences for redistribution: A country comparison of fairness judgements. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 72(3), 884-902.
- Kelley, J., & Evans, M. (1993). The Legitimation of Inequality: Attitudes Towards Inequality in Nine Nations. *American Journal of Sociology*, 99(1), 75-125.
- Kenworthy, L., & McCall, L. (2008). Inequality, Public Opinion and Redistribution. *Socio- Economic Review*, 6(1), 35-68.
- Polderman, T.J.C., Benyamin, B., Leeuw, C.A. de, Sullivan, P.F., Bochoven, A. van, Visscher, P.M., & Posthuma, D. (2015). Meta-analysis of the heritability of human traits based on fifty years of twin studies. *Nature Genetics*, 47(7), 702-709.
- Steijn, S., Burgoon, B., & Werfhorst, H.G. van de (2013). *Perceptions of the determinants of economic success. Langlopende Internet Studies voor de Sociale Wetenschappen (LISS)*. Tilburg: Centerdata.